

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО

Картель Тетяна Миколаївна

УДК: 378.937 + 378.05 + 378.03

**ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-
БУДІВЕЛЬНИКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса - 2009

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Хмелюк Раїса Іллівна,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського,
професор кафедри педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Солдатенко Микола Миколайович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН
України, старший науковий співробітник відділу теорії
та історії педагогічної майстерності

кандидат педагогічних наук, доцент
Іванченко Євгенія Анатоліївна,
Одеський інститут фінансів Українського державного
університету фінансів та міжнародної торгівлі, доцент
кафедри вищої математики, комп'ютерної техніки

Захист відбудеться "6" листопада 2009 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий "29" вересня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Ґрунтуючись на положеннях Закону України “Про вищу освіту”, Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, а також на принципах Болонської декларації, вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку майбутніх інженерів-будівельників, на сучасному етапі тяжіють до прискореного, випереджального та інноваційного розвитку інженерної освіти, намагаючись забезпечити відповідні умови для їхнього успішного професійного становлення, подальшого самоствердження та кар’єрного зростання. Зумовлено це тим, що новітні технології, які використовуються у будівництві, вимагають від молодих фахівців не просто освіченості, а передусім професійної зрілості, відповідальності, активності, здатності працювати в нових соціально-економічних умовах. Такі вимоги значно актуалізують проблему професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників.

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив встановити, що проблема професійного становлення інженерно-технічних працівників різних спеціальностей, починаючи від вибору ними професії і закінчуючи проектуванням їхньої професійної кар’єри, за всіх часів була в центрі пильної уваги вітчизняних і зарубіжних учених. Починаючи з середини 80-х років минулого століття вона вивчалася в контексті предмета міждисциплінарних досліджень у різних аспектах:

- вивчення інженерів з погляду їхньої функціональної ролі в суспільстві й у науково-технічному прогресі, в підвищенні ефективності виробництв і їх відповідності зовні заданим нормам (К.Барбакова, С.Кугель, І.Мартинюк, В.Оссовський, В.Отрут, М.Титма, О.Шкаратан та ін.);

- виявлення динаміки престижу й привабливості професії інженера в сучасному суспільстві (В.Войтович, О.Криштановська, О.Лукошкін та ін.);

- специфіка професійної прихильності й професійної деформації особистості інженера, саморегуляційних процесів в організації власного життя й професійній кар’єрі (Б.Ананьєв, В.Іконнікова, В.Подшивалкіна та ін.);

- організація профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах, вищих навчальних закладах, бюро з працевлаштування інженерно-технічних кадрів (Є.Клімов, В.Паніотто, М.Солдатенко, М.Сулейманов, В.Черноволенко та ін.);

- психологічне забезпечення системи безперервної освіти інженерних кадрів в умовах реструктуризації державних підприємств і діяльності соціологічних служб (Н.Зотова, Т.Каменська, Е.Поляков, О.Романовський, Л.Семенова та ін.);

- удосконалення професійної підготовки майбутніх інженерів в умовах навчально-виховного процесу вищої технічної школи (Б.Зепа, В.Смельянов, Є.Іванченко, І.Мархель, В.Слободянюк, В.Шепетько, Л.Щербатюк та ін.).

Натомість аналіз наукового фонду дозволив констатувати недостатній рівень розробленості концептуального й прикладного аспектів означеної проблеми. Відтак, виникли протиріччя:

- між екстенсивним характером розвитку вищої технічної освіти, яке сприяло збільшенню кількісних показників реалізації планів набору абітурієнтів на вступ до інженерно-будівельних спеціальностей, і зниженням рівня їхньої довузівської підготовленості до навчання у вищій технічній школі;

- між настановою студентів на засвоєння переважно технічної спеціальності як здобування певної якості знань з профільних предметів і їхньою недостатньою підготовленістю до вирішення соціально-професійних завдань у силу відсутності розуміння закономірностей розвитку природи і суспільства та розвитку власної особистості як професіонала;

- між творчим характером інженерної діяльності, що надає можливості кар'єрного зростання, і наростаючою незадоволеністю студентів вибором професії у силу падіння її соціального престижу;

- між можливостями гуманізації й гуманітаризації процесу професійної підготовки, що орієнтує на перспективу професійно-особистісного зростання майбутніх інженерів-будівельників у процесі розвитку в них професійної мобільності й соціальної зрілості, здатності до організаторсько-управлінської діяльності, а також бути автором своєї професійної кар'єри й долі, і відсутністю їх належного психолого-педагогічного забезпечення.

З огляду на означені вище протиріччя проблема професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників в умовах сьогодення набуває своєї теоретичної й практичної значущості, що й зумовило вибір теми дослідження - "Професійне становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки "Професійно-педагогічні засади підготовки фахівців" (№0105U000190), що входить до плану науково-дослідної роботи Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. Автором досліджувалася проблема професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Тему дисертації було затверджено Вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (протокол №5 від 30.12.2004р.) та Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології при АПН України (протокол №3 від 29.03.2005р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Для досягнення мети було визначено такі **завдання**:

1. Визначити сутність професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників, уточнити дефініції “професіоналізація”, “професійний розвиток”, “професійне самовизначення”, “професійна ідентичність”.
2. Виокремити етапи та стадії професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.
3. Визначити критерії, показники й схарактеризувати рівні професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників.
4. Виявити педагогічні умови професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, експериментально апробувати їх ефективність.

Об’єкт дослідження – професійне становлення майбутніх інженерів-будівельників.

Предмет дослідження – педагогічні умови професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Гіпотеза дослідження - професійне становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу відбуватиметься більш ефективно, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- забезпечення професійної спрямованості змісту і способів викладання гуманітарних дисциплін;
- стимулювання мотивів суб’єктного включення майбутніх інженерів-будівельників у процес професійної підготовки з урахуванням їхніх вікових, гендерних та індивідуальних особливостей;
- використання соціальних технологій щодо визначення майбутніми інженерами-будівельниками власної життєвої перспективи в напрямі пошуку місця роботи й професійного працевлаштування.

Методи дослідження: теоретичні – вивчення, аналіз, систематизація та узагальнення наукової і методичної літератури з проблем професійного розвитку, самовизначення та

становлення особистості, що дало змогу проаналізувати стан проблеми і виокремити провідні дослідницькі підходи щодо розуміння сутності феномена професійного становлення особистості; аналіз сучасної практики формування професіоналізму діяльності та особистості майбутнього інженера, фахової підготовки майбутніх інженерів-будівельників та нормативної документації вищих технічних навчальних закладів щодо інноватизації змісту профорієнтаційної роботи з метою визначення специфіки професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників; емпіричні – цілеспрямоване спостереження за способами і формами професійного розвитку і саморозвитку студентів – майбутніх інженерів-будівельників; анкетування, бесіда, тестування викладачів і студентів щодо особливостей професійного становлення особистості в навчально-виховному процесі вищого технічного навчального закладу; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, діагностувальний) з метою вияву залежностей процесу професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників; статистичні – кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Базою дослідження виступили різні факультети Одеської державної академії будівництва та архітектури, Ізмаїльського технічного інституту водного транспорту, факультет гідробудівництва Одеського національного морського університету. Загалом у дослідженні було задіяно 118 викладачів та 1276 студентів, які навчалися за напрямом «Будівництво». У формувальному

експерименті брали участь 97 студентів Інституту інженерно-екологічних систем та 67 студентів факультету енергетичного та водогосподарського будівництва Одеської державної академії будівництва та архітектури та 65 студентів факультету гідробудівництва Одеського національного морського університету.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження:

- *вперше* виокремлено й схарактеризовано нові (акмеологічний, гендерний) й традиційні концептуальні підходи щодо розуміння сутності професійного становлення особистості (діяльнісний, особистісний, інтегральний, гуманістичний); визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови, які забезпечують ефективність процесу професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у системі “вищий навчальний заклад – ринок інженерних спеціальностей” (забезпечення професійного спрямування змісту і способів викладання гуманітарних дисциплін; стимулювання мотивів суб’єктного включення майбутніх інженерів-будівельників у процес професійної підготовки з урахуванням їхніх вікових, гендерних і індивідуальних особливостей; використання соціальних технологій щодо визначення майбутніми інженерами-будівельниками власної життєвої перспективи у напрямі пошуку місця роботи і професійного працевлаштування);

- *конкретизовано* особливості етапів (перехідного, основного, визначального) та стадій професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу;

- *визначено* критерії (аксіологічний, мотиваційний, когнітивний, креативний, рефлексивний), показники (професійне ставлення і самоставлення, професійне цілепокладання і самоцілепокладання, професійне пізнання і самопізнання, професійне програмування і самопрограмування, професійна ідентичність і самоідентичність), схарактеризовано рівні (високий, вище за середній, середній, нижче за середній, низький) професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників;

- *уточнено* дефініції: “професіоналізація”, “професійний розвиток”, “професійне самовизначення”, “професійна ідентичність”;

- *удосконалено* форми і методи аудиторної та позааудиторної виховної роботи з професійного навчання й виховання майбутніх інженерів-будівельників шляхом упровадження нових соціальних технологій;

- *дістали подальшого розвитку* теоретичні положення щодо організації професійного навчання й виховання інженерно-технічних кадрів, гуманітаризації їхньої професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці спецкурсу “Основи професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників”, методики діагностики рівнів професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників, навчально-методичних посібників з іноземної мови професійного спрямування. Теоретичні положення, науково-методичні рекомендації та висновки дослідження створюють основу для підвищення ефективності професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці вищих технічних навчальних закладів різного профілю.

Результати дослідження впроваджено у процес навчально-виховної роботи Інституту інженерно-екологічних систем (акт про впровадження №08.34-973 від 02.07.2008 р.) і факультету енергетичного та водогосподарського будівництва Одеської державної академії будівництва та архітектури (акт про впровадження №08.34-974 від 02.07.2008 р.), факультету морського та річкового транспорту Ізмаїльського технічного інституту водного транспорту (акт про впровадження №177 від 27.08.2008 р.), факультету гідробудівництва Одеського національного морського університету (акт про впровадження №935-К від 13.07.2009 р.), будівельного факультету Черкаського державного технологічного університету (акт про впровадження №1051059/01 – 0907 від 24.06.2009 р.), гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного університету (акт про впровадження від 30.06.2009 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечувалася методологічним обґрунтуванням вихідних положень, використанням комплексу методів дослідження, адекватних його предмету, меті і завданням; експериментальною перевіркою висунутої гіпотези; поєднанням кількісного та якісного аналізу експериментальних даних; репрезентативністю вибірки досліджуваних; співвідношенням результатів дослідження з масовою педагогічною практикою вищих закладів освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися на міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих науковців “Проблеми особистості у сучасній науці: результати та перспективи дослідження” (Одеса, 2005); міжнародному симпозиуму “Революція в університетській освіті: глобалізація та індивідуалізація – погляд у майбутнє” (Одеса, 2007); міжнародній науково-методичній конференції “Управління якістю підготовки фахівців” (Одеса, 2008); міжнародній науково-практичній конференції “Формування професіоналізму майбутнього фахівця в контексті вимог Болонського процесу” (Одеса, 2008); всеукраїнських науково-практичних читань студентів і молодих науковців, присвячених педагогічній спадщині К.Д.Ушинського (Одеса, 2005); всеукраїнській науково-практичній конференції “Організація навчально-виховного процесу у вищій школі у світлі входження України в європейський освітній простір” (Бердянськ, 2006).

Основні положення та результати дослідження відображено в 14 наукових і 3 навчально-методичних працях, з яких 2 у співавторстві, 9 одноосібних статей у фахових виданнях з педагогіки, 5 науково-практичних конференцій.

Особистий внесок здобувача в роботах у співавторстві полягає у висвітленні змісту, форм, методів і прийомів навчання майбутніх інженерів-будівельників іноземної мови на засадах принципу професійної спрямованості.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 198 сторінок. У роботі вміщено 9 таблиць. У списку використаних джерел 374 найменувань (з них 35 – іноземною мовою).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання дослідження, висвітлено методи, наукову новизну і практичну значущість дисертаційної роботи, подано дані щодо апробації, впровадження одержаних результатів та структури роботи.

У першому розділі «**Методологічні засади дослідження проблеми професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників**» на основі теоретичного аналізу нових

(акмеологічний, гендерний) і традиційних (діяльнісний, особистісний, інтегральний, гуманістичний) концептуальних підходів визначено сутність професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників; виокремлено специфіку його провідних етапів (перехідного, основного, визначального) та стадій упродовж професійної підготовки у вищому навчальному закладі; уточнено дефініції: “професіоналізація”, “професійний розвиток”, “професійне самовизначення”, “професійна ідентичність”.

Професійне становлення – це частина онтогенезу людини з початку формування професійних намірів до завершення її активної професійної діяльності, це прогресивний розвиток особистості під дією соціальних впливів, професійної діяльності та особистої активності, спрямованої на самовдосконалення. Професійне становлення передбачає й потребу в розвитку та саморозвитку своєї особистості як професіонала, можливість і реальність її задоволення, а також потребу в професійному самозбереженні. Професійне становлення суб'єкта виражається в розвитку його особистості й індивідуальності за рахунок формування рис професіоналізму й індивідуального стилю діяльності, тоді як становлення професійної діяльності проявляється в розвитку її прийомів і способів, удосконаленні технології, збагаченні методологічного інструментарію й розширенні галузі його застосування. Знання психологічних особливостей професійного становлення й розвитку дозволяє людині усвідомлено проектувати свою професійну біографію, свідомо будувати й творити свою історію. Між тим, професійне становлення супроводжується деструктивними змінами – кризами, стагнацією й деформаціями особистості, що обумовлюють переривчастість і гетерохронність професійного розвитку особистості, носять нормативний і ненормативний характер.

Доведено, що професійне становлення майбутнього інженера-будівельника є, по суті, продуктивним процесом розвитку й саморозвитку його особистості, освоєння й самопроекування професійно орієнтованих видів діяльності, визначення свого місця у світі професії, реалізація себе в професії й самоактуалізація свого потенціалу для досягнення вершин професіоналізму. Професійне становлення майбутнього інженера-будівельника – це, з одного боку, динамічний процес формування особистості, адекватної вимогам професійної діяльності, що передбачає формування професійної спрямованості, професійної свідомості й самосвідомості, професійно важливих якостей, пошук оптимальних способів якісного й творчого виконання професійно значущих видів діяльності відповідно до індивідуально-психологічних особливостей особистості, а з іншого боку – процес удосконалення структури останніх через розв'язання протиріч між актуальним рівнем їх сформованості, соціальною ситуацією й розвивальною провідною діяльністю. Дієвість

професійного становлення особистості майбутнього інженера-будівельника залежить від таких факторів: психологічно обґрунтованого вибору професії, професійного відбору оптантів, які мають інтерес і схильність до професії, формування у них професійної спрямованості, додавання змісту й технології професійно-освітнього процесу розвивального характеру, послідовного освоєння фахівцем системи взаємозалежних видів діяльності.

Відповідно до цього професійне становлення майбутнього інженера-будівельника розуміється нами як складний і багатоступеневий процес, який детермінується низкою факторів, що припускає у своїй структурі п'ять основних стадій, пов'язаних між собою таким чином, що перехід до кожної наступної з них закладається у ході попередньої. Перша стадія пов'язана з виникненням і розвитком звички до праці й працьовитості, формуванням загальної спрямованості на працю на основі вироблення загальнотрудових умінь і навичок, особистого загальнотрудового досвіду. Психологічним критерієм оцінки ефективності здійснення цієї стадії є ставлення особистості до себе як суб'єкта обраної трудової діяльності, що набула настанову на вдосконалювання особисто значущих загальнотрудових якостей. Друга стадія пов'язана з виникненням і формуванням в особистості професійних намірів під впливом загального розвитку й первісного орієнтування у різних сферах професійної праці. Психологічним критерієм у цьому випадку виступає задоволеність вибором професії або спеціальності. Третя стадія пов'язана із професійним навчанням, тобто цілеспрямованою підготовкою до обраної професійної діяльності. Психологічним критерієм продуктивності здійснення цієї стадії виступає професійне самовизначення, для якого характерним є сформованість в особистості ставлення до себе як до суб'єкта обраної професійної діяльності, а також наявність такої професійної спрямованості, в якій відбивається настанова на розвиток професійно важливих якостей. Четверта стадія – це входження особистості в професію, що характеризується активним оволодінням обраною професією й знаходженням свого особливого місця у виробничому колективі. Психологічним критерієм цієї стадії є міра оволодіння особистістю предметним і соціальним контекстами професійної діяльності. П'ята стадія – це повна реалізація особистості в самостійній високопродуктивній професійній праці. Психологічним критерієм цієї стадії служить ступінь оволодіння операційною складовою професійної діяльності, а також рівень сформованості в особистості професійно значущих якостей і позитивного ставлення до праці, міра творчості й майстерності, якими особистість володіє.

Професійне становлення студентів в умовах навчання у технічному ВНЗ правомірно представити у вигляді послідовного проходження таких трьох етапів: перехідного (1-3 семестри), на якому відбувається включення абітурієнта у навчально-професійний процес

вищого навчального закладу і його входження в новий колектив; накопичувального (4-6 семестри), для якого характерним є поступове поліпшення об'єктивних і суб'єктивних показників діяльності студентів; визначального (7-10 семестри), на якому в силу близької перспективи розподілу на роботу зі спеціальності значно актуалізується потреба студентів конкретизувати свої професійні наміри й знайти своє місце в житті.

У другому розділі «Теоретико-експериментальне дослідження педагогічних умов професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу» описано реальний стан та визначено критерії, показники і схарактеризовано рівні професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників; виявлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови, які забезпечують ефективність професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу; розкрито сутність експерименту з реалізації педагогічних умов професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу; проаналізовано його результати.

Констатувальний етап експерименту передбачав вияв інтенсивності сформованості провідних функцій професійної свідомості й самосвідомості майбутніх інженерів-будівельників за аксіологічним (показники – професійне ставлення і самоставлення: любов до обраної професії інженера-будівельника, схвалення її цілей і призначення; інтерес до тонкощів професіоналізму особистості й діяльності інженера-будівельника; самовизначення у професії інженера-будівельника, потреба присвятити себе інженерній справі); мотиваційним (показники – професійне цілепокладання і самоцілепокладання: прагнення до професійно-особистісного зростання; бажання опанувати основи професіоналізму особистості й діяльності інженера-будівельника; настанова на оволодіння способами професійного самовиховання); когнітивним (показники – професійне пізнання й самопізнання: наявність цілісного «образу інженерно-технічної сфери суспільства»; розуміння сутності «образу професійної діяльності й особистості інженера-будівельника»; наявність «образу інженерно-технічного колективу»); креативним (показники – професійне програмування й самопрограмування: здатність до перспективного проектування моделей свого професійного «Я» як майбутнього інженера-будівельника; здатність до розробки стратегії й тактики професійного самовдосконалення у статусі майбутнього інженера-будівельника; здатність до конструювання варіативних способів подолання ймовірнісних труднощів щодо реалізації своєї професійної ролі з урахуванням власних актуальних і потенційних можливостей та індивідуальних і гендерних особливостей) і рефлексивним (показники – професійна ідентифікація й самоідентифікація: уподібнення себе з ідеальним

образом інженера-будівельника; задоволеність перспективою входження в інженерне співтовариство й придбання статусу інженера-будівельника; орієнтація свого професійного «Я» на відповідність вимогам професії інженера-будівельника) критеріями.

У дослідженні визначено рівні сформованості професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників – високий, вищий за середній, середній, нижчий за середній, низький. Схарактеризуємо їх.

Для майбутніх інженерів-будівельників, які перебували на високому рівні професійного становлення, було характерним те, що вони проявляли стійке емоційно-ціннісне позитивне ставлення до професії, яскраво виражену любов до обраної спеціальності, оцінювали її як найважливішу й таку, що відповідає головним особистим прагненням і бажанням, усвідомлено схвалюючи її цілі й завдання, демонструючи яскраво виражену потребу й бажання присвятити себе їх рішенням.

Рівень професійного становлення, вище за середній, був характерний тим респондентам, які виявляли також стійке емоційно-ціннісне позитивне ставлення до професії інженера-будівельника, яскраво виражену любов до обраної спеціальності, оцінювали її як найважливішу й таку, що відповідає головним особистим устремлінням і бажанням, усвідомлено схвалювали її цілі й завдання, демонструючи потребу й бажання присвятити себе їх рішенням. Володіючи добре розвинутою здатністю до критичної оцінки себе як особистості інженера-професіонала крізь призму своїх достоїнств і обмежень відповідно до своїх соціальних, ділових і особистісних якостей професії, в означеного контингента респондентів не завжди простежувалось усвідомлене бажання до безперервного професійно-особистісного зростання, самовираження й самоствердження.

Середній рівень професійного становлення був характерний для тих респондентів, які не завжди виявляли стійке емоційно-ціннісне позитивне ставлення до професії, любов до обраної спеціальності, оцінюючи її лише як соціально важливу, але не таку, що завжди відповідає головним особистим устремлінням і бажанням. Не в усіх ситуаціях для цієї категорії респондентів була характерна критична оцінка себе як особистості інженера-професіонала крізь призму своїх достоїнств і обмежень відповідно до своїх соціальних, ділових і індивідуальних якостей професії інженера-будівельника, подекуди було відсутнє бажання до безперервного професійно-особистісного зростання, самовираження й самоствердження.

Рівень професійного становлення, нижче за середній, був притаманний тим респондентам, які час від часу виявляли позитивне ставлення до професії, любов до обраної спеціальності, схвалюючи її цілі й завдання, утруднювалися в оцінці її як особистісно

значущої, здебільшого не демонстрували потребу й бажання присвятити себе їх рішенням. Вони рідко одержували яке-небудь задоволення від конструктивного рішення й досягнення позитивних результатів щодо свого професійного самопізнання й самопрограмування, ставились до виконання функцій професійної ролі формально, оскільки мали недостатньо адекватну картину бачення «образу інженерно-технічної сфери суспільства, професійної діяльності, інженерно-технічного колективу», майже не володіли основами професіоналізму й навичками критичної оцінки себе як особистості інженера-будівельника. Вони не здатні вподібнюватись іншим фахівцям, не мають адекватного уявлення про свої достоїнства й обмеження відповідно до своїх соціальних, ділових і індивідуальних якостей професії інженера-будівельника. Недосконалість способів реалізації своєї професійної ролі вони пов'язували з дією не власних, а саме зовнішніх причин, не прагнули до безперервного професійно-особистісного зростання, самовираження й самоствердження у сфері обраної професії.

Низький рівень професійного становлення був характерний для тих майбутніх інженерів-будівельників, які помилились у виборі професії, виявили скептичне ставлення до неї й неприховане небажання досягти основи професіоналізму особистості й діяльності інженера-будівельника, формально виконували навчальні завдання й не прагнули до власного професійно-особистісного зростання, самовираження й самоствердження у цій професійній ролі.

За результатами констатувального етапу, було зафіксовано, що професійне становлення майбутніх інженерів-будівельників здійснювалося на низькому рівні у 76% студентів першої і 80% другої експериментальних груп; нижчого за середній рівень досягли 19% і 13% першої та другої експериментальних груп відповідно; на середньому рівні перебували 5% майбутніх інженерів-будівельників першої і 7% - другої експериментальних групи. У студентів контрольних груп було виявлено подібні результати. Так, у 78% і 75% студентів першої і другої контрольних груп професійне становлення у ролі майбутнього інженера-будівельника здійснювалося на низькому рівні. На рівні нижчому за середній перебували 16% і 18% студентів першої і другої груп. Середнього рівня досягли 6% та 7% майбутніх інженерів-будівельників першої та другої контрольних груп відповідно. Зазначимо, що жоден студент експериментальних та контрольних груп не перебував на вищому за середній та високому рівнях.

На формуальному етапі було реалізовано педагогічні умови, які передбачали досягнення більшої ефективності професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників під час їхнього навчання у вищому навчальному закладі.

Реалізація першої педагогічної умови – забезпечення професійної спрямованості змісту і способів викладання гуманітарних дисциплін – відбувалась упродовж перехідного етапу (1-3 семестри) професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у вищому закладі освіти. Так, при викладанні курсу «Основи психології та педагогіки», зокрема з тем: «Особистість. Специфіка особистості студента», «Психологія праці. Психологія інженерної діяльності», «Особливості інженерно-технічної творчості», «Гендерна психологія і педагогіка» і т. ін., було розроблено авторські змістові модулі, які передбачали залучення студентів експериментальних груп до опанування нової навчальної інформації особистісно-професійного спрямування, а також виконання низки теоретичних і практичних завдань, мета яких полягала в тому, щоб провести співставлення параметрів своєї особистості з типовими портретами студентів/студенток і сучасних інженерів-будівельників, які описані в науково-психологічній літературі. Для цього використовувалися форми активного навчання (лекції проблемного типу, семінари-дискусії і т. ін.), а також методи колективного обговорення пізнавальних проблем, як-от: «мозкові атаки», тренінги та методи ігрового моделювання типових психологічних портретів сучасного студента і студентки, які здобувають професію інженерно-будівельного профілю.

При викладанні курсу з основ педагогіки було приділено певну увагу зарубіжному й вітчизняному досвіду підготовки майбутніх інженерів-будівельників в умовах євроінтеграції. Студенти експериментальної групи залучалися до вивчення загальних тенденцій розвитку й модернізації вітчизняної системи інженерно-технічної освіти, структури спеціальностей та освітніх рівнів у вищій технічній школі, особливостей підготовки майбутніх інженерів-будівельників у вищих навчальних закладах України, а також певних документів і матеріалів низки міжнародних організацій у вигляді конвенцій, декларацій і рішень, зокрема ООН, ЮНЕСКО, Світової федерації інженерних організацій (WFEO), Міжнародної Асоціації безперервної інженерної освіти (IEANI), Європейської федерації національних інженерних асоціацій (FEANI), Європейської Асоціації вищої технічної та професійної освіти (Eur Eta), Європейського товариства інженерної освіти (SEFI) і т. ін. При цьому робота з вивчення, перекладу й узагальнення цих документів у вигляді реферату з активним використанням знань англійської мови зараховувалась як виконання самостійного проекту з предмета «Іноземна мова» при складанні заліку. Узагальнення самостійної роботи студентів здійснювалось у вигляді рефератів (міні-проектів) з основ педагогіки, зміст і основні положення яких обговорювались у межах семінару-круглого столу і студентської наукової конференції, на яких вони доповідали, що підлягало обговоренню у процесі дискусії. Це спонукало їх до поглиблення як країнознавчих знань, що здобувалися ними під час навчання

іноземної мови, так і до пошуку нової пізнавальної інформації, яка могла допомогти студентам адаптуватися до особливостей організації навчання в зарубіжних вищих навчальних закладах, а також при проходженні зарубіжних практик та стажувань.

Реалізація другої педагогічної умови - стимулювання мотивів суб'єктного включення майбутніх інженерів-будівельників у процес професійної підготовки з урахуванням їхніх вікових, гендерних та індивідуальних особливостей – відбувалася переважно упродовж основного етапу їхнього професійного становлення у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу (4-7 семестри), на заняттях зі спецкурсу «Основи професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників». В його основу була покладена ідея послідовної професіоналізації вищих психічних функцій майбутніх інженерів-будівельників, розвиток яких розглядався як процес, невідривний від суб'єктизації їхніх навчально-професійних дій. Це означало перетворення студентів будівельної академії в повноцінних суб'єктів майбутньої професійної діяльності вже у процесі навчання у вищому навчальному закладі за рахунок надання можливостей для реалізації ними таких функцій суб'єкта професійної діяльності, якими є цілепокладання, планування, прогнозування, відношення, рефлексія й т. ін. Для цього студенти експериментальних груп включались у спеціально змодельовані навчально-виховні ситуації. Стимулюючи ініціативу студентів, ми сприяли їхньому максимальному саморозкриттю й самореалізації на чотирьох рівнях вияву – як індивідів, індивідуальностей, суб'єктів навчально-професійного пізнання, спілкування й діяльності, а також як особистості інженера-будівельника.

У процесі експериментального дослідження студенти експериментальної групи виявили низку особистісних функцій, спрямованих на пошук у всьому «особистісного» смислу, зокрема це функції: вибірковості, яка виявлялась у спроможності студента до самостійного вибору; рефлексивності, що сприяла здатності студента адекватно оцінювати свої дії; побутовості, яка передбачала пошук майбутнім фахівцем сенсу свого студентського, професійного й особистого життя, а також творчості; самоформування свого образу «Я» як майбутнього інженера-професіонала з урахуванням своїх особливостей як представника певної статі, віку, соціального статусу; відповідальності, яка виходить із настанови «Я відповідаю за все»; автономності, що передбачала наявність позиції студента як автора своєї професійної біографії й долі, тобто як суб'єкта власного професійного саморозвитку, організатора й контролера своєї власної траєкторії професійного становлення.

Реалізація третьої педагогічної умови - використання соціальних технологій щодо визначення майбутніми інженерами-будівельниками власної життєвої перспективи в напрямі пошуку місця роботи й професійного працевлаштування відбувалося здебільшого на визначальному етапі (7-9 семестри) їхнього професійного становлення у навчально-

виховному процесі вищого навчального закладу. Це здійснювалось упродовж спеціально організованої позааудиторної виховної роботи викладача-експериментатора як куратора студентської академічної групи. При цьому поняття соціальної технології ми використовували в трьох його визначеннях: як спеціально організовану галузь знання про способи й процедури оптимізації життєдіяльності інженера в умовах зростаючої взаємозалежності, динаміки й відновлення суспільних процесів; як спосіб здійснення виховної діяльності на основі її раціонального розчленовування на процедури й операції з їх наступною координацією й синхронізацією, вибору оптимальних засобів і методів їх виконання; як метод керування професійним становленням майбутніх інженерів-будівельників, що забезпечує систему його відтворення в певних параметрах – професійно важливих якостях їхньої особистості, ціннісних орієнтаціях, нових стратегіях життєдіяльності й т. ін.

У зв'язку із цим, інформаційне забезпечення містило значущі порції інформації, що стосувались як відомостей про стан ринку інженерних спеціальностей і їх причин, так і необхідних якостей особистості інженерів-будівельників з боку роботодавців. Як наслідок, у виховній роботі зі студентами експериментальних груп було реалізовано соціальну технологію, що передбачала розробку моделей їхньої самоорганізації щодо пошуку роботи з урахуванням індивідуальних, професійних і гендерних характеристик. Це здійснювалось шляхом проведення серії освітніх і профілактичних заходів, які за формою проведення відповідали діловим та імітаційно-діяльнісним іграм.

Так, інформаційний блок щодо нормативно-правових аспектів поведінки на ринку праці і стану попиту та пропозиції щодо трудових ресурсів у місті й регіоні був організований лекційним методом. Для цього на кураторський час запрошувалися співробітники регіональних центрів зайнятості, які шляхом просвітницьких лекцій і бесід ознайомлювали студентів з необхідною інформацією щодо попиту та пропозиції на ринку інженерно-будівельної праці. Крім того, студенти залучалися до відвідування центрів зайнятості за місцем своєї прописки з метою вивчення пропонованих вакансій та уточнення моментів, які їх цікавили, пов'язаних із працевлаштуванням за фахом.

Для вироблення стратегій поведінки студентів у ситуації пошуку місця роботи широко використовувались імітаційно-діяльнісні ігри (наприклад, ділова гра «Пошук місця роботи інженером-будівельником»), основна мета яких полягала в тому, щоб виробити в них як майбутніх претендентів навички успішного ведення перемов з роботодавцем. При цьому увага студентів зверталася на те, що перемовна система випускників вищого навчального закладу

відрізняється своєю слабкістю в порівнянні з безробітними інженерами, які мають досвід трудової діяльності й досвід пошуку роботи, зважування своїх переваг.

Суттєвим було й те, що з урахуванням збільшення кількості іноземних будівельних фірм і спільних будівельних підприємств, що вимагає від майбутніх інженерів-будівельників здатності ведення перемов і ділових бесід іноземною мовою, низку імітаційно-діяльнісних ігор зі студентами експериментальних груп було проведено з використанням ними засобів англійської мови («Перемови із представниками Головного управління німецької будівельної індустрії»), які були засвоєні ними в межах адаптованої до цілей проведеного формульовального експерименту програми з предмета «Англійська мова».

Як наслідок, реалізація описаних вище соціальних технологій, а також відповідний їм комплекс навчальних дій, починаючи від інформаційного висвітлення проблем ринку праці, діагностики соціального об'єкта й до імітації й оцінювання конкретних дій студентів, створював тимчасове професійно-формульовальне середовище, активний контакт з яким здебільшого сприяв визначенню майбутніми інженерами-будівельниками напряму власних зусиль щодо підвищення ефективності свого професійного становлення в означеному статусі.

Динаміку процесу професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників подано в таблиці.

Як видно з таблиці, впродовж дослідно-експериментальної роботи студенти двох експериментальних груп досягли більш вагомих результатів щодо свого професійного становлення як майбутніх інженерів-будівельників,

Таблиця

**Динаміка процесу професійного становлення
майбутніх інженерів-будівельників**

Гру- пи	Рівні професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників (у %)									
	До дослідно-експериментальної роботи					Після дослідно-експериментальної роботи				
Рів- ні	висо- кий	ви- щий за серед- ній	серед- ній	ниж-чий за серед- ній	низь- кий	висо- кий	ви- щий за серед- ній	серед- ній	ниж-чий за серед- ній	низь- кий
ЕГ1	-	-	5	19	76	24	29	34	13	-
ЕГ2	-	-	7	13	80	25	27	37	11	-
КГ1	-	-	6	16	78	-	31	32	26	11
КГ2	-	-	7	18	75	-	34	29	25	12

ніж студенти двох контрольних груп. Так, високого рівня професійного становлення досягло 24% студентів першої та 25% другої експериментальних груп, вищого за середній – 29% та

27% студентів, середнього – 34% та 37% майбутніх інженерів-будівельників, нижчого за середній – 13% та 11% студентів цих груп, відповідно. На відміну від експериментальних груп, високий рівень професійного становлення не був зафіксований в жодного студента з обох контрольних груп, водночас, коли по завершенні експерименту на низькому рівні залишилося 11% студентів з першої та 12% студентів з другої контрольних груп. На нижчому за середній рівні професійного становлення перебували – 46% студентів з першої та 49% студентів з другої контрольних груп. Середній та вищий за середній рівні професійного становлення, відповідно, виявили 32% і 31% студентів першої, та 29% і 34% студентів другої контрольних груп.

З метою підтвердження об'єктивності отриманих у ході експерименту даних було перевірено існування різниці між результатами, одержаними в експериментальній вибірці до впровадження дослідно-експериментальної роботи та після, за допомогою методу χ^2 – критерій розподілення для довірчої ймовірності 0,95.

Значення χ^2 – критерію визначалося для кожного із структурних компонентів досліджуваного феномена – функціями професійної самосвідомості майбутніх інженерів-будівельників за п'ятьма рівнями. Величину χ^2 зіставляємо з $\chi^2 t$. Для ступенів свободи $m - 1$ результат є істинним, якщо $\chi^2 e > \chi^2 t$. Для кількості ступенів свободи $4 - 1 = 3$, за умови ймовірності 95 %, $\chi^2 t = 7,81$.

Отже, $\chi^2 \gg \chi^2 t$, що дозволяє стверджувати: різниця, отримана між показниками професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників до і після проведення дослідно-експериментальної роботи, є достовірною. Це означало, що гіпотеза експериментально підтвердилась.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них такі.

У дисертації вперше досліджено проблему професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників; виявлено, теоретично обґрунтовано та експериментально апробовано педагогічні умови, які забезпечують його ефективність у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу; визначено критерії, показники й схарактеризовано рівні професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

1. Професійне становлення - це суттєвий, змістовний бік процесу розвитку особистості студента як майбутнього інженера-будівельника, що не зводиться до акту вибору ним професії. Виступаючи одним з аспектів життєвих планів інженера-будівельника, у професійному становленні знаходять своє вираження його ідейні й моральні мотиви. Внутрішня психологічна основа професійного становлення не виникає як проста рівнодіюча

всіх внутрішніх передумов, а складається у ході взаємодії суб'єкта із зовнішнім світом, у руслі якого майбутній інженер-будівельник активно шукає себе, керуючись сформованими в нього уявленнями про себе, своїми очікуваннями, можливостями своєї ролі у професійному житті.

Професіоналізація – це цілісний безперервний процес формування особистості як інженера-будівельника, який починається з моменту вибору ним професії, опанування професійної ролі і завершується, коли він припиняє активну трудову діяльність.

Професійний розвиток майбутнього інженера-будівельника – процес набуття ним якостей особистості професіонала в результаті професійного навчання, виховання та соціалізації; це активне якісне перетворення особистістю майбутнього інженера-будівельника свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нового його складу й способу життєдіяльності – творчої самореалізації у професії.

Професійне самовизначення – визначення себе відносно критеріїв професіоналізму, які склались у суспільстві; процес формування особистістю свого ставлення до професійної діяльності і способу його реалізації за допомогою узгодження особистісних та соціально-професійних потреб.

Професійна ідентичність є одним з провідних критеріїв становлення професіонала. Це певний стан особистості, який фахівець сам собі задає і до якого прагне. Усвідомлюючи необхідність формування професійної ідентичності, спеціаліст сам вирішує, в якій мірі варто приймати певну форму діяльності, певний спосіб професійної взаємодії і себе як професіонала.

2. Діагностування рівнів професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу проводилося за аксіологічним, мотиваційним, когнітивним, креативним і рефлексивним критеріями, показниками яких виступила інтенсивність вияву провідних функцій їхньої професійної свідомості й самосвідомості - професійне ставлення й самоствавлення, професійне цілепокладання й самоцілепокладання, професійне пізнання й самопізнання, професійне програмування й самопрограмування, професійна ідентифікація й самоідентифікація. За цими критеріями та показниками визначалися рівні професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників (високий, вище за середній, середній, нижче за середній, низький).

3. Професійне становлення студентів в умовах навчання у технічному вищому навчальному закладі правомірно представити у вигляді послідовного проходження таких трьох етапів: перехідного, накопичувального і визначального.

Професійне становлення майбутнього інженера-будівельника - це складний і багатоступеневий процес, що детермінується низкою факторів, і припускає у своїй структурі

п'ять основних стадій, пов'язаних між собою таким чином, що перехід до кожної наступної з них закладається у ході попередньої, а саме: перша стадія, пов'язана з виникненням і розвитком звички до праці й працьовитості, формуванням загальної спрямованості на працю на основі вироблення загальнотрудових умінь і навичок, особистого загальнотрудового досвіду; друга стадія, пов'язана з виникненням і формуванням в особистості професійних намірів під впливом загального розвитку й первісного орієнтування в різних сферах професійної праці; третя стадія, пов'язана із професійним навчанням, тобто цілеспрямованою підготовкою до обраної професійної діяльності; четверта стадія - це входження особистості в професію; п'ята стадія – це повна реалізація особистості в самостійній високопродуктивній професійній праці.

4. Педагогічними умовами професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу виступили: забезпечення професійного спрямування змісту і способів викладання гуманітарних дисциплін; стимулювання мотивів суб'єктного включення майбутніх інженерів-будівельників у процес професійної підготовки з урахуванням їхніх вікових, гендерних та індивідуальних особливостей; використання соціальних технологій щодо визначення студентами власної життєвої перспективи в напрямі пошуку місця роботи і професійного працевлаштування.

5. Результати прикінцевого етапу дослідження засвідчили, що високого рівня професійного становлення досягли 24% студентів першої та 25% другої експериментальних груп, вищого за середній – 29% та 27% майбутніх інженерів-будівельників, середнього – 34% та 37% студентів, нижчого за середній – 13% та 11% студентів цих груп, відповідно. На відміну від експериментальних груп, високий рівень професійного становлення не був зафіксований в жодного студента з обох контрольних груп. По завершенні експерименту на низькому рівні залишилося 11% студентів з першої та 12% студентів з другої контрольних груп. На нижчому за середній рівні професійного становлення перебували 46% майбутніх інженерів-будівельників з першої та 49% – другої контрольних груп. Середній та вищий за середній рівні професійного становлення, відповідно, виявили 32% і 31% студентів першої, та 29% і 34% – другої контрольних груп. Отже, емпіричні дані, здобуті на прикінцевому діагностичному зрізі, засвідчили більш ефективну систему професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників, які були залучені до експериментальних груп, ніж до контрольних груп. Це цілком підтверджувало правомірність висунутої гіпотези дослідження.

Водночас, отримані кількісні дані засвідчили, що виконаним дослідженням не вичерпується проблема. У зв'язку з цим особливого інтересу набувають аспекти дослідження

стосовно професійного самовизначення і самореалізації майбутніх інженерів-будівельників у період їхнього первісного входження до професійної ролі в умовах ринкової економіки.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Картель Т.Н. Об особенностях профессионального становления личности будущего специалиста / Т.Н.Картель // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського: Зб. наук. праць. Спец. випуск [Проблеми соціалізації майбутніх фахівців в контексті вимог Болонського процесу]. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2004. – С. 57 - 60.
2. Картель Т.М. До питання формування професійної спрямованості майбутніх інженерів-будівельників / Т.М. Картель // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського: Зб. наук. праць. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2005. – №3 - 4. – С.143-146.
3. Картель Т.М. Професійне становлення майбутніх інженерів-будівельників у процесі вивчення іноземної мови / Т.М.Картель // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – Одеса, 2005. - №7 - 8. – С.160-162.
4. Картель Т.М. Поетапність професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників / Т.М.Картель // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського: Зб. наук. праць – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2005. - №3 - 4. – С.147-151.
5. Картель Т.М. Самостійна робота студентів як умова їх професійного становлення / Т.М.Картель // Наукові праці: Серія: педагогічні науки: Наук.-метод. журнал. – Миколаїв, 2006. – Т.50. – Вип. 37. – С.76-81.
6. Картель Т.М. Професійна підготовка майбутніх інженерів-будівельників у контексті вимог Болонського процесу / Т.М. Картель // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету: Педагогічні науки. – Бердянськ, 2007. - №2. – С.122-127.
7. Картель Т.М. Стимулювання актів суб'єктного включення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховний процес засобами впровадження кредитно-модульної системи його організації / Т.М.Картель // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. Зб. наук. праць – Одеса: ПДПУ імені К.Д.Ушинського, 2008. - №12. – С.85-89.
8. Картель Т.М. Розвиток творчості майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі / Т.М.Картель // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. – Донецьк, 2007. – Вип. 1. – С. 59-63.

9. Картель Т.М. Місце і роль професійної адаптації в професійному становленні майбутніх інженерів-будівельників / Т.М. Картель // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2007. – С. 142-145.
10. Картель Т.М. Щодо перспектив удосконалення процесу професійного становлення особистості майбутнього фахівця в контексті євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [“Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження”], (Одеса, 25 березня 2005) / Одеський нац. ун-т. імені І.І.Мечникова. – Одеса: Одеський нац. ун-т. імені І.І.Мечникова, 2005. – С. 3-4.
11. Картель Т.М. Кредитно-модульна технологія в навчальному процесі вищого технічного навчального закладу: Всеукраїнські науково-практичні читання студентів і молодих науковців, присвячені педагогічній спадщині К.Д.Ушинського, (Одеса, 17-18 травня 2005) / Південноукр. держ. пед. ун-т. імені К.Д.Ушинського. – Одеса: Південноукр. держ. пед. ун-т. імені К.Д.Ушинського, 2005. - С.193-195.
12. Картель Т.М. Щодо необхідності психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів-будівельників: матеріали Міжнар. симпозіуму [Революція в університетській освіті: глобалізація та індивідуалізація – погляд у майбутнє], (Одеса-Стамбул, 25-30 травня 2007) / Південноукр. держ. пед. ун-т. імені К.Д.Ушинського. – Одеса: Південноукр. держ. пед. ун-т. імені К.Д.Ушинського, 2007. - С. 56-57.
13. Картель Т.М. Щодо оптимізації процесу професійного становлення майбутніх інженерів: матеріали XIII Міжнар. наук.-метод. конф. [Управління якістю підготовки фахівців], (Одеса, 15-17 квітня 2008) / Одеська держ. акад. будівництва та архітектури. – Одеса: ОДАБА, 2008. – С.60-63.
14. Картель Т.М. Переорієнтація способів викладання соціально-гуманітарних дисциплін у логіці формування у майбутніх інженерів-будівельників основ професіоналізму особистості й діяльності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [Формування професіоналізму майбутнього фахівця в контексті вимог Болонського процесу], (Одеса, 22-23 травня 2008) / Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечникова. - Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2008. – С.150-151.
15. Методичні вказівки й учбовий матеріал з англійської мови для студентів всіх факультетів I і II курсів ОДАБА. / О.В.Палагіна, Я.Г.Мар’яно, Т.М. Картель – Одеса, 2006 р. – 78с. (С.5-15; 21-26; 31-36; 50-55)
16. Методичні вказівки й учбовий матеріал з англійської мови для студентів II курсу спеціальності «Теплогазопостачання і вентиляція» / І.П. Глебова, Т.М. Картель – Одеса, 2007р. (С.5-32; 54-56; 61-63)

17. Картель Т.М. Основи професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників /Т.М.Картель// Навчально-методичний посібник. – Одеса, 2008. - 48с.

Анотація

Картель Т.М. Професійне становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д.Ушинського. – Одеса, 2009.

У дисертації визначено сутність і виокремлено етапи професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови, які забезпечують ефективність професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників. Визначено критерії (аксіологічний, мотиваційний, когнітивний, креативний і рефлексивний) та показники (професійне ставлення й самоставлення, професійне цілепокладання й самоцілепокладання, професійне пізнання й самопізнання, професійне програмування й самопрограмування, професійна ідентифікація й самоідентифікація), схарактеризовано рівні (високий, вище за середній, середній, нижче за середній і низький) професійного становлення майбутніх інженерів-будівельників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Ключові слова: професіоналізація, професійне становлення, професійне самовизначення, майбутні інженери-будівельники, вища інженерно-технічна освіта, педагогічні умови.

Аннотация

Картель Т.Н. Профессиональное становление будущих инженеров-строителей в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского. – Одесса, 2009.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы профессионального становления будущих инженеров-строителей в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения.

В первой главе «Методологические основы исследования проблемы профессионального становления будущих инженеров-строителей» осуществлен теоретический анализ феномена «профессиональное становление личности» в контексте

исследований отечественных и зарубежных ученых; конкретизированы понятия «профессионализация», «профессиональное развитие», «профессиональное самоопределение», «профессиональная идентичность» и особенности их связи с понятием «профессиональное становление»; обосновано его рабочее определение, конкретизирована сущность и специфика этапов (переходного, основного, определяющего) и стадий профессионального становления будущих инженеров-строителей в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения.

Под профессиональным становлением будущего инженера-строителя нами понимается поэтапный, динамичный и управляемый процесс его вхождения в профессию, ограниченный временем его пребывания в условиях вуза, в ходе которого происходит профессионализация высших психических функций и возникновение ряда новообразований его личности – профессионального сознания и самосознания, ведущих к развитию и совершенствованию его профессиональных качеств, формированию позитивного отношения к профессии, удовлетворенности ею, желанию реализовать свое профессиональное призвание. Профессионализация – это целостный непрерывный процесс формирования личности как инженера-строителя, который начинается с момента выбора человеком профессии, овладения профессиональной ролью и заканчивается, когда он прекращает активную трудовую деятельность. Под профессиональным развитием будущего инженера-строителя понимается процесс приобретения качеств личности профессионала в результате профессионального обучения, воспитания и социализации; это активное качественное преобразование личностью будущего инженера-строителя своего внутреннего мира, приводящее к принципиально новому его строю и способу жизнедеятельности – творческой самореализации в профессии. Профессиональное самоопределение – процесс формирования личностью своего отношения к профессиональной деятельности и способ его реализации через согласование личностных и социально-профессиональных потребностей. Профессиональная идентичность является одним из ведущих критериев становления профессионала. Это определённое состояние личности, к которому стремится специалист. Осознавая необходимость формирования профессиональной идентичности, специалист сам решает, в какой степени следует принимать определённую форму деятельности, определённый способ профессионального взаимодействия и себя как профессионала.

Во второй главе «Теоретико-экспериментальное исследование педагогических условий профессионального становления будущих инженеров-строителей в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения» определены критерии и показатели, охарактеризованы уровни профессионального становления будущих инженеров-строителей в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения; раскрыта сущность

формирующего эксперимента; осуществлен сравнительный анализ результатов опытно-экспериментальной работы.

Диагностика уровней профессионального становления будущих инженеров-строителей осуществлялась на основе определения меры интенсивности проявления основных функций их профессионального сознания и самосознания – профессионального отношения и самоотношения, профессионального целеполагания и самоцелеполагания, профессионального познания и самопознания, профессионального программирования и самопрограммирования, профессиональной идентификации и самоидентификации, посредством аксиологического, мотивационного, когнитивного, креативного и рефлексивного критериев. Согласно этим критериев были выявлены уровни профессионального становления будущих инженеров-строителей (высокий, выше среднего, средний, ниже среднего, низкий).

Сущность формирующего эксперимента состояла в том, чтобы посредством реализации совокупности педагогических условий (обеспечения профессиональной направленности содержания и способов преподавания гуманитарных дисциплин, стимулирования мотивов субъектного включения студентов в процесс профессиональной подготовки с учётом их возрастных, гендерных и индивидуальных особенностей, использования социальных технологий для определения студентами своей жизненной перспективы в направлении поиска места работы и профессионального трудоустройства) обеспечить более успешное профессиональное становление будущих инженеров-строителей.

В результате опытно-экспериментальной работы было доказано, что данная совокупность условий являлась не только необходимой, но и достаточной для обеспечения эффективности профессионального становления будущих инженеров-строителей.

Ключевые слова: профессионализация, профессиональное становление, профессиональное самоопределение, будущие инженеры-строители, высшее инженерно-техническое образование, педагогические условия.

RESUME

Kartel T.M. Professional development of the future civil engineers in training and educating process at a higher educational institution. – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in pedagogics, speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky, Odessa, 2009.

The thesis is devoted to the essence and stages of professional development of the future civil engineers during training and educating process at a higher educational institution. The pedagogic conditions that cause effective influence on professional development of the future civil

engineers have been defined and theoretically grounded. The criteria (axiological, motivating, cognitive, creative, reflexive) and indices (attitude to profession and self-estimation, professional aims and personal targets, professional knowledge and self-knowledge, professional guidance and self-guidance, professional identification and self-evaluation) have been revealed; the characteristic of the following levels of professional development of the future civil engineers during training and educating process at a higher educational institution have been described: high, above the average, average, below the average, low.

Key words: professionalism, professional development, professional self-evaluation, future civil engineers, higher engineering-technical education, pedagogic conditions.

Здано в набір 21.09.2009. Підписано до друку 28.09.2009.
Формат 60/88/16 Зам. № 878. Папір офсетний.
Тираж 100 прим. Обсяг 0,9 друк. арк.
Віддруковано з готового оригініл-макету
у принт-студії "Абрикос" СПД Бровкін А.В.
Свідоцтво видавця ДК № 1389 від 11.06.2003.
Тел. (048) 357-343